

Ο Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ.

ΜΙΑ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΤΗΣ: Η ΣΧΕΣΗ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΑΞΙΑΣ

Για τον ιστορικό της φιλοσοφίας αποτελεί κοινό τόπο το γεγονός ότι η μεταφυσική αποτελεί έναν από τους κυριώτερους κλάδους της φιλοσοφίας, που ἐγεννήθη πρῶτος ἢ σχεδὸν πρῶτος μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς φιλοσοφίας. «Ἡ μεταφυσική», ὅπως λέγει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ φιλοσοφία¹». Τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σπουδαιότητα τοῦ κλάδου στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως καὶ γενικώτερα τῆς φιλοσοφίας. Ἡ μεταφυσική, πού στή φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὴ διαλεκτική² καὶ τὴ φιλοσοφία γενικώτερα καὶ στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη μετὰ τὴν «πρώτη φιλοσοφία», ταυτίζεται μετὰ τὴν ὄντολογία. Ὅλοι μας, ἐξ ἄλλου, γνωρίζουμε σὲ τί στενὴ σχέση εὐρίσκεται ἡ γνωσιολογία ἢ ἡ θεωρία τῆς γνώσεως μετὰ τὴν ὄντολογία, πού ἀσχολεῖται μετὰ τὴ θεωρία τοῦ ὄντος.

Ἀπὸ πολὺ ἐνωρίς, σχεδὸν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς φιλοσοφικῆς του σταδιοδρομίας, διαπιστώνεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου γιὰ τὴ μεταφυσική. Ἡ διδακτορική του διατριβή, πού τυπώνεται στή Γερμανία τὸ 1927, φέρει τὸν τίτλο *Platons Dialektik des Seins*. Τὸ 1928, ἓνα χρόνο μετὰ, βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ δεύτερο βιβλίο του *Plotins Metaphysik des Seins*. Ἡ μεταφυσικὴ διάνοησις τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου εἶναι διάσπαρτη σχεδὸν σ' ὅλο τὸ μεταγενέστερο ἔργο του, ἰδιαίτερος δὲ στὰ ἔργα του *Σύστημα φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*³, *Περὶ Μεταφυσικῆς*⁴ καὶ στὸ ἐνδέκατο βιβλίο τοῦ τετράτομου ἔργου του *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*⁵, πού φέρει τὸν τίτλο «Μεταφυσική» καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 180 σελίδες.

Θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ στὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔργο καὶ νὰ κάνω ὀρισμένες ἐπισημάνσεις. Τὸ ἔργο αὐτὸ διακρίνεται γιὰ τὴ λιτότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴ βαθύτητα τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου. Μαρτυρεῖ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ὅτι ὁ Ἰ.

1. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, τόμ. Δ', Ἀθῆναι, 1975, σ. 157.

2. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Φιλοσοφία καὶ Ζωή*, Ἀθήνα, 1967, σ. 272.

3. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Σύστημα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς*, Ἀθήνα, 1965, σσ. 318-328.

4. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Φιλοσοφία καὶ Ζωή*, σσ. 271-292.

5. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, τόμ. Δ', σσ. 157-337.

Ν. Θεοδωρακόπουλος είναι ένας δεινός ιστορικός της φιλοσοφίας και ένας συστηματικός φιλόσοφος, πού κατανοεί και έρμηνεύει με περισσή βαθύνοια τὰ φιλοσοφήματα μεγάλων διανοητῶν. Ἀδράχνοντας ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος τὶς κύριες γραμμὲς τοῦ στοχασμοῦ των συλλαμβάνει τὸ πνεῦμα των καὶ τοποθετεῖται ἔναντι αὐτῶν μὲ ἐπιχειρήματα καὶ κριτικὴ διάθεση. Γνωρίζει σὲ βάθος καὶ ἀξιολογεῖ ὀρθῶς τὴ μεταφυσικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος (Προσωκρατικοί, Πλάτων, Ἀριστοτέλης καὶ Πλωτῖνος), τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (Kant, Ἑγελος, Νεοκαντιανοί) καὶ τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας (Heidegger, Jaspers, Whitehead, Ed. Hartmann κ.ἄ.).

Ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ὡς διανοητὴς καὶ καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας δὲν ἐρωτᾷ μόνον γιὰ τὸ εἶναι τοῦ Εἶναι ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ εἶναι τῆς ἀξίας, τοῦ δέοντος, δηλαδὴ ἐκείνου πού εἶναι καὶ ἐκείνου πού πρέπει νὰ εἶναι. Τὴν προβληματικὴ του αὐτὴ ἐπιχειρεῖ ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος νὰ τὴν ἐξετάσῃ στὸ χῶρο τῆς διαπιστωμένης σχέσεως μεταξὺ μεταφυσικῆς καὶ ἠθικῆς. Παρατηρεῖ λοιπόν: «Ἄν ρίψωμε ἓνα βλέμμα στὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, στὰ διάφορα συστήματα, διαπιστώνομε ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶναι συνήθως θεμελιωμένη στὴ μεταφυσικὴ. Τοῦτο ὀφείλεται στὴν τάση τῆς φιλοσοφίας νὰ εὔρῃ κριτήρια ἀντικειμενικά, ν' ἀποφύγῃ τὸν ὑποκειμενισμό τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν⁶». Ἡ βαθειά, ἐξ ἄλλου, γνώση τῶν διαφόρων φιλοσοφημάτων τοῦ παρελθόντος τὸν ὀδηγεῖ στὰ ἐξῆς ἀλάθητα συμπεράσματα: «Κάθε θεώρηση τοῦ Εἶναι ὀδηγεῖ στὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν. Ὅσο καὶ ἂν ὁ μεταφυσικός χωρίζει τὸ Εἶναι ἀπὸ τὸ δέον καὶ δηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος καταγίνεται μόνον μὲ τὸ Εἶναι, φαίνεται τελικῶς ἀδύνατο ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀξιολογίαν. Ὁ μεταφυσικός ἔχει δίκιο νὰ τονίζῃ ὅτι ὁ ἀντικειμενικός του σκοπὸς εἶναι νὰ ἰδῇ τὴν πραγματικότητα ἐλεύθερη ἀπὸ τὴν ἀξιολόγησίν της, γιὰτὶ μὲ τὴν ἀξιολόγησιν παρειαφρύνουν καὶ προκαταλήψεις, οἱ ὁποῖες θολώνουν τὸ πνεῦμα... Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως ἔχει ὁ μεταφυσικός ἢ ὁ θεωρητικὸς τοῦ Εἶναι ἄδικο ἂν νομίζῃ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκλείσῃ τὴ θεώρησιν τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀξίας⁷».

Πρὸς καλυτέραν θεώρησιν τῆς σχέσεως τοῦ Εἶναι (δηλαδὴ τῆς μεταφυσικῆς) πρὸς τὴν ἀξίαν ἀνατρέχει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος στὴ φιλοσοφία συγχρόνων φιλοσοφικῶν σχολῶν ἀλλὰ καὶ στὴ διάνοησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του στὴ Heidelberg τῆς Βάδης εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἀπὸ κοντὰ ἐκπροσώπους τῆς νεοκαντιανῆς φιλοσοφίας, ὅπως τὸν H. Rickert⁸, πού προσεπάθησαν νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τοῦ διδασκάλου των

6. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 336.

7. *Αὐτόθι*.

8. Ἰ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀγαπημένη μου Χαϊδελβέργη*, Ἀθῆναι, 1980, σ. 8.

Kant στο χώρο των ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος. Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῆς Βάδης μὲ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς Windelband καὶ Rickert, ὅπως λέγει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος «μὲ βάση τὴν φιλοσοφία τοῦ Kant ἀνέπτυξε ὁλόκληρο σύστημα περὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀξιῶν καὶ μετέτρεψε σχεδὸν τὴν φιλοσοφία σὲ ἀξιολογία⁹». Συγχρόνως πρὸς αὐτοὺς στὸν ἴδιον χώρο τῶν ἀξιῶν κινεῖται ὁ Max Scheler, ὁ ὁποῖος στηριζόμενος στὴ φαινομενολογία ἐνεβάθυνε στὴν ἔννοια τῆς ἀξίας. Ὁ Max Scheler μάλιστα συνέβαλε πολὺ στὴ στερέωση τῆς ἀπόψεως περὶ ἀντικειμενικότητος τῶν ἀξιῶν. Ὁ φιλόσοφος αὐτός, ὡς γνωστόν, δέχεται δύο ἀντικειμενικὰ πεδία, δύο ἀντικειμενικὲς σφαῖρες: τὴ σφαῖρα τοῦ Εἶναι καὶ τὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν. Σ' αὐτὰ τὰ δύο πεδία ἀνταποκρίνονται δύο διαφορετικὰ εἶδη γνώσεως. Στὴ σφαῖρα τοῦ Εἶναι ἀντιστοιχεῖ ἡ μεταφυσικὴ γνώση τοῦ Εἶναι, ἐνῶ στὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀξιολογοῦσα συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ συγχωνεύεται μάλιστα μὲ τὸ συναίσθημα περὶ τῶν ἀξιῶν¹⁰. Μέσα στὸ συναίσθημα, κατὰ τὸν Scheler, ὑπάρχει ἡ οὐσία τῆς ἀξίας. Παρὰ ταῦτα ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος ἐχώρισε αὐστηρὰ τὴ σφαῖρα τοῦ Εἶναι ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν. Κοινὸ σημεῖο συναντήσεως τῶν δύο σφαιρῶν, κατ' αὐτόν, ἀποτελεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, ποὺ εἶναι τὸ κέντρο τῆς γνώσεως.

Τὴν ὕπαρξη τῶν ἀξιῶν τὴν στηρίζει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος στὸ γεγονὸς τῆς ἀποδοχῆς τους ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴ ζωὴ ποὺ «φαίνεται νὰ μάχεται γι' αὐτές¹¹». Ἀπὸ τὴν ὕπαρξη τῶν ἀξιῶν στὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ ἀφορμᾶται ἡ νεοκαντιανὴ φιλοσοφία τῆς Βάδης. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀξία τοποθετεῖται στὴ σφαῖρα τοῦ ὑποκειμένου, «τὸ ὁποῖο ἐκτιμᾷ τί εἶναι ἢ τί ἔχει ἀξία¹²», ἡ σχολὴ τῆς Βάδης μὲ τὴ θεωρία τῶν ἀξιῶν, κατ' οὐσίαν διευρύνει τὴ θεωρία τῶν καντιανῶν κατηγοριῶν στὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν. Ὅπως στὴ γνώση τοῦ Εἶναι, κατὰ τὸν Kant, τὸ κέντρον ἄξονος εὐρίσκεται στὸ ὑποκείμενο, ἔτσι ἀκριβῶς στὸν ἴδιον χώρο τῶν ἀξιῶν τὸ ὑποκείμενο κατανοεῖ ἢ βιώνει τὶς ἀξίες. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο, «ἡ ἀξία εἶναι ἡ βάση τῆς γνώσεως, αὐτὴ συνιστᾷ τὴν κατηγορικὴ διάρθρωση τοῦ συνειδέναι καὶ αὐτὴ ἡ διάρθρωση ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ἀξιολογία καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐρμηνείας τῶν κατηγοριῶν τοῦ Εἶναι ἀπὸ τὸν Kant¹³».

Πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος ὅτι τὸ δέον ἀποτε-

9. Ἰ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία*, τόμ. Δ', σ. 290.

10. *Ἐνθ. ἀν.*, σσ. 291-292.

11. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 291.

12. *Αὐτόθι*.

13. *Αὐτόθι*.

λεῖ τὸ «ἀδύνατο σημεῖο τῆς θεωρίας τῶν ἀξιῶν¹⁴». Τὸ δέον, κατὰ τὸν Max Scheler, «εἶναι ἡ ἀπαίτηση ἐνὸς Εἶναι¹⁵». Τὸ μεταφυσικὸ Εἶναι, κατ' ἐμέ, εἶναι συμπαγές. Μᾶς ἐξουσιάζει μὲ τὴν αἰδιότητά του ὡς ἐπιβλητικὴ παρουσία. Ἀντιθέτως, τὸ δέον ἐκκινεῖ ἀπὸ ἓνα ὦμὸ Εἶναι, τὸ ὁποῖο πασχίζει, ἀλλὰ τελικῶς δημιουργεῖ μέσῳ τῶν διυποκειμενικῶν ἐξαντικειμενίσεων τῆς συνειδήσεως. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει, διότι, ὅπως λέγει ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «τὸ Εἶναι τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀπὸ ἓνα ὄν πού ἔχει θέληση καὶ γνώση. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ δέον γιὰ νὰ σταθῇ ὡς ἔννοια ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ὑποκειμένου¹⁶». Τὸ Εἶναι τοῦ δέοντος, θὰ ἔλεγα, ὡς «γένεσις εἰς οὐσίαν» ἀνῆκον στὴν πρακτικὴ καὶ ποιητικὴ σφαῖρα τῆς προθετικότητος τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ὑποκειμένου ὑπολείπεται τοῦ συμπαγοῦς μεταφυσικοῦ Εἶναι.

Ὁ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος τὴ σχέση Εἶναι καὶ ἀξίας ἐξετάζει καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, πού ἐταύτιζε τὸ Εἶναι μὲ τὴν ἀξία (*omne ens est bonum*) καὶ ἐθεώρει τὸ Εἶναι ὡς «τὴ θεμελιώδη ἀξία»¹⁷. Ἐπίσης ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἐπίστευε ὅτι ὑπάρχουν διάφορες βαθμίδες καὶ εἶδη ἀξιῶν¹⁸.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Πλωτίνου προσφέρουν στὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο μιὰ νέα σκοπιὰ θεωρήσεως τῆς σχέσεως τοῦ Εἶναι καὶ τῆς ἀξίας. Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ἀρύεται τὸ παράδειγμα τῆς γόνιμης συνεργασίας πού πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴ σχέση πού ἔχουν τὰ ὄντα μεταξύ τους, ὅποτε ἔχομε ἀξία, ἐνῶ ἀντιθέτως, ὅταν τὸ ἓνα ἐπηρεάζῃ τὸ ἄλλο ἀρνητικῶς «ἐκεῖ ἔχομε ἀπαξία¹⁹». Σύμφωνα μὲ αὐτὰ «ἡ ἀξία προάγει τὸ Εἶναι²⁰» καί, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, αὐτὸ εἶναι «διωκτόν», πρέπει νὰ τὸ ἐπιδιώκωμε.

Τὸ κακὸ ὡς ἄρνηση τῆς ἀξίας, ὡς ἀπαξία, ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καὶ γενικώτερα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας σὲ συνάρτηση πρὸς τὸ Εἶναι. Λέγει λοιπόν: «Τὸ κακὸ μπορούμε λοιπὸν νὰ τὸ χαρακτηρίσωμε ὡς μία ἀπουσία. Ἡ ἀπουσία ὅμως αὐτὴ συνδέεται μὲ κάτι πού ὑπάρχει, ἡ ἀπουσία διαπιστώνεται σὲ ἓνα ὄν, τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ φορεὺς τῆς, καὶ

14. *Αὐτόθι*.

15. *Αὐτόθι*.

16. *Αὐτόθι*.

17. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 293.

18. *Αὐτόθι*.

19. *Αὐτόθι*.

20. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 294.

αὐτὴ ἡ ἀπουσία εἶναι ἡ αἰτία ποὺ χαρακτηρίζεται τὸ ὄν αὐτὸ ὡς κακό²¹». Ἐπομένως, «ὅσο χαλαρὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ ὄντος τόσο χαλαρὸ εἶναι καὶ τὸ κακό²²». Ἀντιθέτως πάλιν πρὸς τὴν ἄποψη τῶν Στωικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦσαν τὸ κακό ὡς φαντασιοκόπημα ποὺ αἴρεται μὲ τὴ γνώση, κατὰ τὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο τὸ κακό, ὡς ἀπαξία, «εἶναι κάτι ἀντικειμενικό, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ γνώση, ἂν καὶ δὲν ἔχει δικό του αὐτοδύναμο εἶναι. Ἐκεῖνο ποὺ πράγματι ὑπάρχει δὲν εἶναι τὸ κακό ὡς κακό, ἀλλὰ τὸ κακό συναρτημένο πάντοτε μὲ ἓν ὄν, π.χ. μὲ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ εἶναι κακό, γιατί ἀποτελεῖ μία ἔλλειψη γι' αὐτὸν ποὺ τὸ ἔχει²³».

Ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα ἐκθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου πάνω στὴ σχέση εἶναι καὶ ἀξίας φαίνεται ἡ κριτικὴ στάση τοῦ ἀπέναντι στὰ διάφορα φιλοσοφήματα τῆς νεωτέρας καὶ σύγχρονης διανόησης καὶ ἡ προτίμησή του στὰ ἀντίστοιχα ἀπαντήματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ἀπαντήσεις ποὺ ἔδωσαν οἱ τελευταῖοι φαίνεται ἐμμέσως πλὴν σαφῶς ὅτι ἐφώτισαν σὲ ἰκανὸ βαθμὸ τὴν προβληματικὴ του. Καὶ ἦταν φυσικὸ αὐτὸ γιὰ τὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο. Αὐτοὶ ποὺ ἔτυχε νὰ τὸν γνωρίσουν ἢ νὰ τὸν ἔχουν δάσκαλο κατανοοῦν αὐτὸ πλήρως. Εἶναι γνωστὴ σὲ ὅλους μας ἡ πίστη καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ στὴν ἀξία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ γενικώτερα τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι γνωστὸς ὁ ἐλληνοκεντρισμὸς τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου στὴ φιλοσοφικὴ του διανόηση καὶ ἡ πίστη τοῦ στὴν ἀπαράμιλλη καὶ ἄφθαρτη ἀξία τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ.

Δημήτριος Ν. ΚΟΥΤΡΑΣ
(Ἀθῆναι)

21. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 297.

22. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 296.

23. *Ἐνθ. ἀν.*, σ. 297.

